

XV. ve XVI. Yüzyıllarda Merzifon'da Yetiştirilmiş İlim Adamları

Scholars Trained in Merzifon in the 15th and 16th Century

Ahmet Suphi Furat¹ 



ÖZ

Merzifon, Çelebi Sultan Mehmed devrinden (816-824/1413-1421) itibaren İslam ilim ve kültür hayatı için değerli şahsiyetler yetiştirmiş bir beldedir. Bu şahsiyetler arasında âlimler, edipler, fakihler, mutasavvıflar, kadılar ve müftüler bulunmaktadır. Söz konusu şahsiyetlerin biyografilerinin makalemizde kayda alınması, şehir tarihçiliği açısından önem arz etmektedir. Bu ilim ve kültür ordusunun başında Abdurrahîm Merzifonî'yi anmalıyız. Taşköprülü-zâde'nin Sultan II. Bayezid devri âlimleri arasında zikrettiği Muhyiddin Seyyidi Çelebi'nin (ö. 931/1524) babası Muhammed Kocevî de Merzifon Medresesi'nde müderris olmuştur. İlyas er-Rûmî'den sonra Merzifon Medresesindeki eğitim ve öğretimin başına Kırımlı Seyyid Ahmed b. Abdullah'ın geçtiğini görüyoruz. Sultan II. Murad devrinde Merzifon'da müderrislik yapmış bir diğer zat da Abdullah el-Amâsî'dir. Yavuz Sultan Selim devri âlimleri arasında Molla Bünyad b. Muhammed b. İvaz b. Murad b. Osman er-Rumi el-Merzifonî'yi de anabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Merzifon, Şekaik, Ketaib, Abdurrahîm Merzifonî

ABSTRACT

Merzifon is a town that has produced valuable historical figures for Islamic science and cultural life since the time of Celebi Sultan Mehmed (816-824/1413-1421). These include scholars, faqih, Sufis, qadis, and muftis. We should remember Abdurrahîm Merzifonî, who was at the head of this science and cultural army. Muhammed Kocevî (d. 931/1524), who was mentioned among scholars of the era of Sultan Bayezid by Tashkopruzade, became a professor at Merzifon Madrasa. After İlyas er-Rumi, Crimean Seyyid Ahmed b. Abdullah took the lead in education and training in Merzifon Madrasa. Another person who was a professor at Merzifon during the reign of Sultan Murad was Abdullah al-Amasi. Among the scholars of the Yavuz Sultan Selim period, we can also mention Molla Bünyad b. Muhammed b. İvaz b. Murad b. Osman er-Rumi el-Merzifonî.

Keywords: Merzifon, Shakaik, Kataib, Abdurrahîm Merzifonî

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ahmet Suphi Furat (Prof. Dr.), Aydın Üniversitesi;
İstanbul Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
E-posta: a.suphi.furat@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7685-5388

Başvuru/Submitted: 16.02.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
26.02.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
27.02.2020
Kabul/Accepted: 05.03.2020

Atıf/Citation: Furat, Ahmet Suphi. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Merzifon'da Yetiştirilmiş İlim Adamları. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 10/1, (Mart 2020): 27-41.
<https://doi.org/10.26650/iiuitd.2020.689969>

EXTENDED ABSTRACT

Merzifon is one of our towns that has raised valuable figures for Islamic scientific and cultural life since the reign of Celebi Sultan Mehmed (between 816-824 Hegira years / 1413-1421 Gregorian years). Among these figures are pundits, scholars, jurists, sufis, qadis and muftis. Merzifon Madrasah, built between the years of 1414 and 1417 (817-824 Hegira years) upon the order of Sultan Celebi Mehmet, who established his reign in the region of Tokat and Amasya after the Battle of Ankara, is one of the oldest monuments of Turkish-Islamic architecture. This famous madrasah, which has value in terms of the history of art, is also valuable in terms of the history of science in which we put emphasis. Merzifon Madrasah continued education and training activities from its beginning to the end of the ruling period of Sultan Süleyman the Magnificent (926-974 / 1520-1566), namely, in the classical Ottoman period. However, apart from this education and training institution, which we can call official, there were scientific and cultural activities in the town. As a matter of fact, the sources show us that a literary, moral, and mystical education was also provided in the mosques, lodges, houses, and mansions of the members and tutelars of science and literature.

Abdurrahîm Merzifonî

We should mention Abdurrahîm Merzifonî at the top of the list among the scientists and scholars in Merzifon. Besides his serious mystical experience, it is also observed that he scrutinized many valuable works in this field. Among these works were *Vesayâ-yi Kudsiyye* by Zeyneddin al-Hafi and the books named *Ilam al-Huda* and *Avarif al-Me'arif* by Sufi Shahbeddin as-Suhreverdi, the founder of the Suhreverdiye sect (d. 632/1234).

Muhammed Kocevî

Muhammed Kocevi, the father of Muhyiddin Seyyidi Çelebi (d.931 / 1524), who was mentioned by Taşköprülü-zade among the scholars in the reign of Sultan Bayezid II, also became a professor at Merzifon Madrasah. However, we need to remember that we do not know anything about him apart from the fact that he worked as a mudarris in this madrasah for a long time and we think he might have accomplished this task before his son.

Crimean Sayyid Ahmed

Crimean Seyyid Ahmed b. Abdullah took over the education and training after İlyas er-Rûmi, none of whose works were recorded in the sources. Among the information that we learned from Taşköprülü-zâde, is that Sultan Murad II gave Crimean Seyyid Ahmed his madrasah in Merzifon.

Abdullah al-Amasi

Another person who worked as a manager in Merzifon during the reign of Sultan Murad II was Abdullah al-Amasi. The title of Amasi suggests that he might have been born in Amasya, or that he served in this city. Unfortunately, the information given in the sources does not allow us to know him closely.

Molla Atufi

Molla Atûfi, who was included in the scholars of Yavuz Sultan Selim period (918-926 / 1512-1520) by Taşköprülü-zade, dedicated some of his works to Sultan Bayezid II. He mentioned him as the true scholar and caliph of the century at the beginning of his book named *K. Ravz el-insan fi t-tıbb en-nebevi*, which is about tıbb-ı nebevî among those works.

Molla Hafız Acem

Merzifon Madrasa continued to be an education and training institution where many valuable scholars lectured and wrote works during the period of Suleyman the Magnificent (926- 974 / 1520-1566). Molla Hafız Acem (d. 957/155), who should be mentioned at the head of these, escaped from the pressure of Shah Ismail and came to Anatolia and wrote works during his service in this madrasah.

We can list other scholars of Merzifon in the period of Sultan Süleyman the Magnificent as follows: Kutbeddin el-Merzifoni. Kutbeddin el-Merzifoni, who in his last years was also in the neighborhood of Zenbilli Ali Efendi (d.932 / 1526), the famous scholar and Sheikhülislam of the period of Sultan Bayezid II, probably owes his title to having been born in this town. This figure, who died in 1528 (h.935), worked as a mudarris in Iznik, Davud Pasha (Istanbul) and Trabzon Madrasahs. It is also recorded that he had extensive knowledge in the Arabic sciences, especially in fiqh, and that he contributed with taliks to some parts of Sadru ş-Şerî'a's commentary about the book *al-Vikaya* and Sayyid Sharif's commentary about *al-Miftah* Seyrek Muhyiddin, whose full name was Muhyiddin Muhammed al-Huseyni, was from the vicinity of Ankara. Yusuf Germiyani was taught by Sayyidi Muhammed Kocevi and Birgivi-zade Muslihuddin Efendi and later became the assistant (muidi) of Bali Efendi of Aydın. It is recorded that he served as a mudarris in Ankara, Merzifon, and Tokat Madrasahs. He was also the teacher of Sezade Mehmed, the son of Süleyman the Magnificent, and he passed away during this duty.

Mecdi Efendi of Edirne reminded that the works of talik (footscripts), which he had written for some parts of *Al-Hidaya* and Sadr al-Shari'a, remained as a draft. Molla Zeyrek Muhyiddin also had a mosque and a training house built in his town. Molla İbnu-s Sheikh: The father of this person, whose real name was Abdullah but known as İbnu-s Sheikh, was the caliph of Taceddin, one of the sheikhs of the Zeyniyye sect. İbnu s-Sheikh, who came from a family in Boyabat, became a student of Muhammed b. Hasan Samsuni and Seyyidi Mahmud Kocevi.

He started teaching as a mudarris in Merzifon Madrasah and continued in other madrasahs which were not recorded by sources, but soon retired by opting for seclusion. It is noted that İbnu s-Sheikh was a versatile scholar and he had extensive and reliable knowledge, especially in Beyzavi interpretation.

Sheikh-zade: The father of Sheikh-zade, as mentioned above, Cemaleddin Efendi was one of the great scholars of the Bayezid period (886-918 / 1481-1512). Sheikh-zade, whose real name was Abdurrahman, took lessons from Hafız Acem during his teaching at Merzifon

Madrasah and later became the assistant of Molla Karabagî in Iznik Madrasah. After Karabagî's death in 942/1535, he was at Jazeri Kasımpaşa madrasah.

The scientific activities that took place in Merzifon over a century and a half are discussed in this article. They were carried out by the madrasah members and their assistants, namely the mudarrises, their muids and advisors, within the Merzifon Madrasah and the madrasah later founded in the period of Sultan Murad II (824-855 / 1421-1451) and by scholars, poets and sufis outside the madrasah. We were unable to give an exact figure about the number of the madrasah members, their assistants, the scholars and the sufis. Only those who succeeded according to the order in the community books, that is, those who carried out the teaching and education activities in the desired way and also produced works besides these activities, were taken into account in this paper.

Giriş

Merzifon, Çelebi Sultan Mehmed devrinden (816-824/1413-1421) itibaren İslam ilim ve kültür hayatı için değerli şahsiyetler yetiştirmiş bir beldemizdir. Bu şahsiyetler arasında âlimler, edipler, fakihler, mutasavvıflar, kâdılar ve müftüler bulunmaktadır. Ankara savaşından sonra Tokat ve Amasya bölgesinde hükümranlılığı kabul ettirmiş olan Sultan Çelebi Mehmet'in 817-824/1414-1417 yılları arasında yaptırdığı Merzifon Medresesi, Türk-İslam mimarisinin en eski âbidelerinden biridir. Sanat tarihi açısından değeri olan bu meşhur medrese, üzerinde durduğumuz ilim tarihi açısından da kıymetlidir. Merzifon Medresesi, başlangıcından Kanuni Sultan Süleyman devrinin (926-974/1520-1566) sonuna kadar uzanan dönemde, yani klasik Osmanlı döneminde, öğretim ve eğitim faaliyetini sürdürdü. Ancak belde, resmi diyebileceğimiz bu eğitim ve öğretim müessesesinin dışında da ilmi ve kültürel faaliyetler vardı. Nitekim kaynaklar bize, cami ve tekke ile ilim ve edebiyat mensupları ve hamîlerinin ev ve konaklarındaki mahfillerde de edebî, ahlakî ve tasavvufî bir eğitimin yaşatıldığı gösteriyor. Çalışmamızda söz konusu belde, yaşayan ilmî şahsiyetleri tek tek ele alıp biyografik bir anlatım sunacağız.

Abdurrahîm Merzifonî

Merzifon'daki ilim ve kültür adamlarının başında Abdurrahîm Merzifonî'yi anmalıyız. Merzifon'da doğan Abdurrahim'in babası, Sarı Danişmend lakabıyla tanınan Emir Aziz Efendi'ydi.¹ İlk tahsilini bu şehirde yapan Abdurrahîm Merzifonî, daha sonra Mısır'a gitti ve orada Zeyniyye tarikatının piri Zeyneddin Hafî'ye (ö.838/1434) intisap ederek tasavvufî bilgi ve tecrübelerini geliştirdi. O daha sonra bu piri ile birlikte Horasan'a gidecek ve orada sülûkunu tamamlayacaktır. Şeyhinin kendisine verdiği icazetnamede,² okuduğu ve okutmak için yetki aldığı eserler, onun ciddi bir tasavvufî tecrübesinin yanında bu sahanın değerli pek çok eserini tetkik ettiğini de göstermektedir. Bu eserler arasında Zeyneddin el-Hafî'nin *Vesayâ-yi Kudsiyye*'si³ ile Sühreverdiye tarikatının kurucusu sufi ve mutasavvıf Şehâbeddin

- 1 X./XVI. asır Osmanlı âlimi Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî (v.990/1582), Hanefî mezhebine mensup fakihleri ele aldığı eseri *Ketâ'ibu A'lâmi'l-ahyâr min fukahâ mezheb'in-Nu'man el-muhtar* adlı eserinde es-Şeyh el-Ârifbillah b. el-Emîr el-Merzifonî olarak tanıtır. (bk. Kefevî, *Ketâ'ibu A'lâmi'l-ahyâr min fukahâ mezheb'in-Nu'man el-Muhtar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 630), 436*; ayrıca bk. Edirneli Meccid Efendi, *Tercüme-i Şekaik-i Numaniyye Hadaikü's-Şekaik* (İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1269), 89.
- 2 Zeyneddin Hafî'nin Araçça kaleme aldığı h.832/1428 tarihli bu *İcâzetnâme*, türünün güzel bir örneği olup Lamiî'nin (v.938/1532) *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*'nde yer almaktadır. Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Camî, *Nefehâtü'l-Üns min hazarâti'l-kuds* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1980), 553-555.
- 3 Henüz basılmamış olan bu eserin bazı yazmaları günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında Zeyneddin el-Hafî, *Vesayâ-yi Kudsiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Pasa, 295) ve Zeyneddin el-Hafî, *Vesayâ-yi Kudsiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 432), 28-55.

es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *İ'lam al-Hüddâ*⁴ ve *'Avarif el-Me'arif*⁵ adlı kitapları da bulunmaktaydı. Onun kaynaklarda *'İşk-name*, *Vesâyâ*, *Divânçe-i İlahiyat* ve *İrşadu'l-Enâm* adlı eserleri de yazdığını görmekteyiz. Ne yazık ki bu eserlerden sadece ilki İşk-nâme bugüne kadar gelebilmiştir.⁶ Abdurrahim Merzifoni, Piri Zeyneddin el-Hafî'nin emriyle Anadolu'ya döndükten⁷ sonra hayatını, doğduğu beldesi Merzifon'da eserler okutmak, yazmak ve irşatta bulunmakla geçirmişti. Merzifonlular şimdi, beldelerinde defnolunan bu büyük şahsiyetle iftihar etmektedirler.⁸

Muhammed Kocevî

Taşköprülüzâde'nin Sultan II. Bayezid devri âlimleri arasında zikrettiği Muhyiddin Seyyidi Çelebi'nin (ö.931/1524) babası Muhammed Kocevî de Merzifon Medresesi'nde müderris olmuřtu⁹. Ancak onunla ilgili olarak, bu medresede uzun müddet hocalık yaptığını dışında bir şey bilmediğimizi ve normal olarak bu görevini oğlundan önce gerçekleştirmiş olabileceğini düşündüğümüzü hatırlatmakla yetiniyoruz. Eserine Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan hukuk alimlerini (fukaha) de almış olan Süleyman b. Mahmûd el-Kefevî (ö.990/1582), Merzifon Medresesi'nde öğretim yapmış olan ilk müderrisler arasında Molla İlyas b. Yahya b. Hamza er-Rumî'yi kaydeder. Taşköprülüzâde bu zatı, Merzifon'un müderrisi, kadısı ve müftüsü olarak tanıtır ve onun Hâce Muhammed Parsa diye meşhur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Buhari'den fıkıh okuduğunu ve 821/1418 yılında kendisinden Buhara'da icazet aldığını söyler.¹⁰ Kefevi ayrıca, Hâce Muhammed Parsa'nın ilmi şeceresini, Hanefî mezhebinin kurucusu Ebu Hanife'ye (ö.150/767)) kadar götürür, sonra da Sultan Murad'ın (824-855/1421-1451)

-
- 4 İçinde Allah'ın sıfatları, Allah'ın kudreti, fiillerin yaradılışı, Allah'ın kelamı gibi kelam ilmine dair meselelerin ele alındığı bu eserin bazı yazma nüshaları da elimizdedir. Bunlar arasında Şehabeddin es-Sühreverdî, *İ'lam al-Hüddâ* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 1796), 116-122 ve Şehabeddin es-Sühreverdî, *İ'lam al-Hüddâ* (Berlin: Berlin Kütüphanesi, 1742), 142-160) vardır.
 - 5 Şehabeddin es-Sühreverdî'nin meşhur kitabı *'Avârif*, İslam tasavvufunun bilhassa Zeyniyye tarikatı mensuplarının en çok okunan eserlerinden biridir. Richard Gramlich, *Die Gaben der Erkenntnisse des Umar as-Suhrawardi (Awarif al-Ma'arif)* adıyla Almanca'ya yaptığı tercümesinin başına, Sühreverdî'nin hayatı ve eseri üzerinde geniş ve değerli bir giriş de koymuştur. Richard Gramlich, *Die Gaben der Erkenntnisse des Umar as-Suhrawardi (Awarif al-Ma'arif)* (Freiburg: Freiburger Islamstudien, 1978), 1-17.
 - 6 *'İşk-name*'nin, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin Türkçe Yazmalar içinde bulunan bu nüshası Abdurrahim Merzifoni, *İşknâme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, 1359) Berrin Taşan'ın Abdurrahim Rumi adlı çalışmasına da konu olmuştur. Berin Taşan, *Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rumi* (İzmir: Hepileri Tipo Ofset, 1975).
 - 7 Onun "Bir aşk kütüğü yaktık, diyar-ı Rum'a attık" sözü için bk. Taşköprülüzâde, *eş-Şekaik en-Nu'maniyye*, thk. Ahmet Suphi Furat (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 70.
 - 8 Mecdi Efendi, Abdurrahim Merzifoni'nin hayatında ve vefatı sırasında kerametler gösterdiğini ve halkın teberrükten onun kabrini ziyaret ettiğini kaydeder. (Edirneli Mecdi Efendi, *Tercüme-i Şekaik-i numaniyye Hadaikü'ş-Şekaik* (İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1269), 89).
 - 9 Bk. Taşköprülüzâde, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 300.
 - 10 Bk. Taşköprülüzâde, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 300. Taşköprülüzâde daha sonra Hâce Muhammed Parsa'nın hocalarını da zikreder. Mecdi Efendi bunlara herhangi bir ilavede bulunmaz. Edirneli Mecdi Efendi, *Tercüme-i Şekaik-i Numaniyye Hadaikü'ş-Şekaik*, 123.

İlyas er-Rumi'ye Merzifon Medresesi'ni verdiğini ve onun kadı ve müftü olduğunu hatırlatır¹¹.

Kırımlı Seyyid Ahmed

Kaynaklarda herhangi bir eseri kaydedilmeyen İlyas er-Rûmi'den sonra Merzifon Medresesindeki eğitim ve öğretimin başına Kırımlı Seyyid Ahmed b. Abdullah'ın geçtiğini görüyoruz. Taşköprülü-zâde'den¹² öğrendiğimiz bilgiler arasında, Sultan II. Murad'ın Kırımlı Seyyid Ahmed'e Merzifon'daki medresesini verdiği de bulunuyor. Öyle görülüyor ki o sıralar takriben 25-30 yaşlarında olması gereken âlimimiz, bu medresede bir müddet öğretim yapmış ve sonra da İstanbul'a gelmiştir. Kırımlı Seyyid Ahmed'in Sultan Fatih'le olan görüşmesi İstanbul'da ve Mahmud Paşa'nın vezirliği sırasında olduğuna göre, o bu medresede Sultan II. Murad'ın, tahtı oğluna ikinci defa bıraktığı 855/1451 yılına kadar kalmış görünüyor. Onun bu medresede sadece öğretimle yetinmediği, bu sırada eserler de verdiği bugün elimizde bulunan 849/1449 tarihli *Haşiye 'ale'l-Telvih* adlı kitabından da anlaşılıyor. Daha başka eserleri de¹³ günümüze kadar gelmiş olan Kırımlı Seyyid Ahmed'in bu kitabı, isminden de anlaşılacağı üzere *et-Telvih* adlı esere yapmış olduğu bir haşiyedir. *et-Telvih*, çok yönlü bir alim olan Sa'deddin et-Teftazani'nin (ö.792/1389), *et-Tavdih* adlı esere yapmış olduğu şerhtir. *et-Tavdih* adındaki bu eser ise, meşhur Hanefi fakihî Sadru's-Şerî'a Ubeydullah b. Mes'ud el-Mahbubi el-Buhari'nin (ö.747/1346) usul-i fıkha dair meşhur eseri *et-Tenkîh*'e yaptığı şerhin adıdır.

Seyyid Abdullah oğlu Ahmed söz konusu haşiyesini, tanıttığımız *et-Telvih* adlı bu eserin anlaşılması güç noktalarını aydınlatmak üzere Arapça olarak kaleme almıştı. Yaklaşık 250 varak, yani 500 sayfa hacmindeki bu haşiyenin günümüze kadar gelmiş bazı nüshaları yazma eser kütüphanelerimizde bulunmaktadır¹⁴.

Kırımlı Seyyid oğlu Ahmed'in Merzifon Medresesi'nde 855/1451 yılına kadar kaldığını hatırlatmıştık. Onun bugün, bizzat kendi kalemıyla yazılmış 856/1452 tarihli bir başka eserini de görmekteyiz. *el-Mu'avvel* adlı bu çalışması, belâgata dair olup, yukarda andığımız büyük alim Sa'deddin et-Teftazani'nin Osmanlı Medreseleri'nde de çokça okutulan *el-Mutavvel* adlı

11 Bk. Kefevi, *Ketâ'ibu A'lâmi'l-ahyâr min fukahâ mezheb'in-Nu'man el-Muhtar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 630), 436°.

12 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 82-83.

13 Kırımlı Seyyid Abdullah oğlu Ahmed'in hayatını ve eserlerini daha önce yazdığımız bir makalemizde etraflıca ele almıştık. Burada onun konumuzla ilgilendiren yönlerine temasa yetinmekteyiz. Bu büyük Osmanlı aliminin diğer eserleri için bk. Ahmed Subhi Furat, Fatih'in İltifatına Mazhar Olmuş Bir Âlim Kırımlı Seyyid Abdullah oğlu Ahmed (*Türk Dünyasına Bakışlar*, İstanbul 2003, s.263-266).

14 Söz konusu hâşiye için Seyyid Abdullah b. Ahmed, *Haşiyetü'l-Kırımı Ala'l-Telvih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 619), Seyyid Abdullah b. Ahmed, *Haşiyetü'l-Kırımı Ala'l-Telvih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 352) ve Seyyid Abdullah b. Ahmed, *Haşiyetü'l-Kırımı Ala'l-Telvih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 456) koleksiyonlarına bakılabilir.

eserinin güç ve müphem noktalarını açıklamak maksadıyla kaleme alınmıştı.¹⁵ Söz konusu bu eserin kaydettiğimiz yazılış tarihi olan 856/1452 yılı bize, en azından eserin gerekli bir hazırlık döneminin Merzifon Medresesi'nde gerçekleştirilmiş olduğunu düşündürüyor.¹⁶

Hemen hemen aynı yıllarda Merzifon'da yaşamış olan Abdurrahim Merzifoni ile İlyas er-Rumi ve Kırımlı Seyyid oğlu Ahmed, karşımıza iki farklı alanın, tasavvufi ve ilmi alanının önderleri olarak çıkıyor. Bu da bize Çelebi Mehmed (816-824/1413-1421) ile oğlu II. Murad devri (824-855/1421-1451) Merzifon'un birbirini besleyen ve tamamlayan ilim ve kültür hayatına sahip bir belde olduğunu gösteriyor.

Abdullah el-Amasi

Sultan II. Murad devrinde Merzifon'da müderrislik yapmış bir diğer zat da Abdullah el-Amasi'dir. Amasi nisbesi onun Amasya'da doğmuş olabileceğini ya da bir müddet bu şehirde görev yaptığını düşündürüyor. Kaynaklarda ne yazık ki hakkında verilen bilgiler kendisini yakından tanımamıza imkan sağlamıyor. Taşköprülü-zade sözü geöen bu âlimi *eş-Şeka'ik* adlı eserinde, Sultan II. Mehmed (Fatih) devri (855-886/1451-1481) alimleri arasında ele alır ve onun, devrinin ileri gelen alimlerinden okuduktan sonra Merzifon Medresesi'nde müderris olduğunu; daha sonra bu görevi Amasya'daki Sultan Bayezid Han Medresesinde sürdürdüğünü ve bu görevinin başında iken Amasya'da vefat ettiğini kaydeder.¹⁷ *Şeka'ik* müellifinin verdiği bilgiler arasında, Abdullah el-Amasi'nin âbid, zâhid ve sâlih bir kişi olduğu, zamanını ilim ve ibadete hasrettiği; fıkıh, hadis ve tefsir gibi dini ilimlerle edebi ilimlerde derin bilgisi bulunduğu gibi hususlar vardır. Bilhassa belagat ilminde pek mahir olduğu, bu sahanın temel kitabı sayılan *es-Sekkakî*'nin (ö.626/1229) *Miftahu'l-Ulum*'unu şerhlerine müracaat etmeden büyük bir öğrenci grubuna sevdirerek okuttuğu da hatırlatılır ki Edirmeli Mecdi Efendi de (ö.999/1590) onun bu başarılarına tercümesinde¹⁸ yer vermiştir.¹⁹ Sultan II. Bayezid devrinde (886-918/1481-1512)

15 Çok yönlü bir âlim ve belagat alanında da bir otorite sayılan Sa'deddin et-Teftazani, Hatib-i Dimaşki diye tanınan meşhur dil âlimi el-Kazvini'nin (v.739/1338) *Telhis el-Miftah* adlı eserini, farklı tarihlerde kaleme aldığı *el-Muavvel* ve *el-Muhtasar* adlı iki eseriyle şerh etmişti. Geniş bilgi için bakınız, A. S. Furat, "Fatih'in İltifatına Mazhar Olmuş Bir Âlim", Prof. Dr. Mehmet Saray'a Armağan: Türk Dünyasına Bakışlar (İstanbul: Da Yayıncılık, 2003), 268-269.

16 Seyyid oğlu Ahmed'in el-Muavvel adlı bu hâşiyesinin kendi yazısıyla olan nüshası, Seyyid Abdullah b. Ahmed, *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1806) bulunmaktadır. Söz konusu bu hâşiyenin, yine Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde Seyyid Abdullah b. Ahmed, *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 1251); Seyyid Abdullah b. Ahmed, *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Hatice Sultan, nr.285); Seyyid Abdullah b. Ahmed, *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 1772); Seyyid Abdullah b. Ahmed, *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 1773); Seyyid Abdullah b. Ahmed, *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 1026); Seyyid Abdullah b. Ahmed, *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4375) koleksiyonlarında nüshaları bulunduğunu da hatırlatalım.

17 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat.

18 Nevizade Atai, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-Şekaik* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 226.

19 *Keta'ib*'in bir yazmasında (Kefevi, *Keta'ib* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab, 690), 408) yer alan Molla el-Amasi hakkında verilen bilgiler, söz konusu Abdullah el-Amâsi ile ilgili bilgilerle uyuşmamaktadır.

yaşamış olan Molla Ahî Yûsuf b. Cüneyd et-Tokatî²⁰, daha önce kendisinden bahsettiğimiz Kıvrımlı Molla Seyyid Ahmed'in öğrencisiydi. Taşköprülü-zâde bu bilgiyi "Molla Seyyid Ahmed, o medresede (Merzifon Medresesi'ni kastediyor) müderris iken²¹" kaydıyla verdiği göre, onun önce Merzifon Medresesi'nde okuduğunu anlıyoruz. Molla Ahi Yusuf daha sonra Sultan Bayezid Han'ın hocalarından Molla Salahaddin'in öğrencisi olmuş ve sonunda Molla Hüsrev'in maiyetine katılmıştı. Onun Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'nde başlayan müderrislik hayatı, Edirne'de el-Haceriyye Medresesi, İstanbul'da Kalenderiyye Medresesi ile Vezir Mehmed Paşa Medresesi, ardından Bursa Sultaniyesi ile devam etmiş ve nihayet Sahn-ı Seman Medreseleri'nden birine tayini ile mükâfatlandırılmıştı. Pek çok kitabı olduğu, bunları alimlerin okuması için vakfettiği bildirilen Molla Ahi Yusuf, Sadru'ş-Şerî'a'nın *Şerh el-Vikâye*'sine bir haşiye²² ile içinde küfre götüren sözleri ele aldığı *Hediyet el-muhtedin*²³ adlı bir eser de yazmıştı. Daha başka kitaplar da²⁴ yazmış bulunan Molla Ahi Yûsuf'un bu eserlerinde, Merzifon Medresesi'nde geçirdiği öğrenim hayatından bazı birikimlerinin yer aldığını da düşünebiliriz. Kaynaklarda²⁵ Sultan II. Bayezid devrinin alimi olarak yer alan Molla Seyyid İbrahim'in (ö.935/1528) müderris olarak görev yaptığı medreseler arasında Merzifon Medresesi de vardı. Molla Seyyid İbrahim'in ailesi, İran'dan Anadolu'ya göç etmiş ve Amasya civarında Yenice adlı bir köye yerleşmişti. Taşköprülü-zâde onun babasının, kerâmet sahibi bir zat olduğunu ve kendisine Sultan II. Bayezid'in de pek hürmet ettiğini söyler. Önce babasından, sonra da İznik Medresesi'nde Hoca-zâde'den okuyan Seyyid İbrahim, bir ara Şehzade Korkut'un da hocalığını yapmış ve sonra da Merzifon Medresesi'ne tayin edilmişti. O, daha sonra Karahisar, İstanbul'da Vezir Mustafa Paşa, Amasya'da Bayezid Han medreselerinde hocalık yapacak ve günlük 80 akçe ile ayrılp Amasya'da fetva makamına getirilecektir.

- 20 *eş-Şekâ'ik*'in bir yazma nüshasında (Taşköprülüzade, *Şeka'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 835), 97) görülen bir notta, Tokatlı olan bu alimin babasının Tokat'ta bir camide imam olduğu ve aynı camide Molla Lutfî'nin babasının da müezzin olarak görev yaptığı kaydı yer alıyor.
- 21 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 275.
- 22 *Zahîret el-'Ukbâ* adıyla tanınan bu haşiyenin bugün yazma eser kütüphanelerimizde pek çok nüshası bulunmaktadır. Onun en eski nüshaları arasında şunlar hatırlatılabilir. (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Zahîret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizade, 225); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Zahîret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1607); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Zahîret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, 305); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Zahîret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kara Çelebizade, 106); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Zahîret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, 99).
- 23 *Hediyet el-Mühtedin*'in günümüze ulaşan nüshaları arasında şunlar da vardır: (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Hediyet el-Mühtedin* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, 2237); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Hediyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1048); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Hediyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1010), 1-42; (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Hediyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Harput, 17); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Hediyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1289); (Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd, *Hediyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 257).
- 24 Molla Ahi Yusuf'un, kaynaklarda zikredilmeyen eserleri arasında aşağıdakiler hatırlatılabilir (Molla Ahi Yusuf, *Zübdet et-Ta'rifat* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Perteniyal, 1054); (Molla Ahi Yusuf, *Zübdet et-Ta'rifat* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke, 723); (Molla Ahi Yusuf, *Zübdet et-Ta'rifat* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tirnovalı, 1673).
- 25 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 305-309; Edirneli Mecdi Efendi, *Tercüme-i Şekaik-i numaniyye Hadaikü'ş-Şekaik* (İstanbul: Dârü't-tübâati'l-âmiri, 1269), 319-323.

Ancak onun çok geçmeden bu görevinden de ayrıldığını ve Sultan II. Bayezid tarafından günlük 100 akçe ile emekli edildiğini görüyoruz. Yavuz Sultan Selim Han tahta çıkınca (918/1512) ona, Eyüp civarında bir ev satın almıştı. Taşköprülü-zâde, Molla Seyyid İbrahim'in vefat edene kadar oturduğu bu evi, Ebu Eyyüp Ensari Medresesi'nde müderris olacaklara vakfettiğini söyler. Taşköprülü-zâde ayrıca, güzel hattıyla yazdığı pek çok kitabı olan ve son yıllarında görme melekmesini yitiren Molla Seyyid İbrahim'i vefatından bir gün önce ziyaret ettiğini de ilave eder.²⁶

Molla Atufi

Taşköprülü-zade'nin Yavuz Sultan Selim devri (918-926/1512-1520) âlimleri içinde yer verdiđi²⁷ Molla Atufi, eserlerinin bir kısmını Sultan II. Bayezid'e ithaf etmişti. Bunlar arasında yer alan tıbb-ı nebevî'ye ait *Ravz el-insan fi t-tıbb en-nebevi* adlı kitabının başında onu, asrın gerçekten alim ve amil halifesi olarak zikreder. Atufi'nin, söz konusu bu eserin Süleymaniye Kütüphanesinin Fatih koleksiyonunda yer alan yazma nüshasının (nr.3569) başında Hıdır b. Mahmud b. Ömer el-Atufi el-Merzifoni şeklinde görülen tam adı, onun Merzifonlu olduğunu gösteriyor. Kaynaklarda nedense onun Atufi diye tanındığı zikredilmekte ve fakat bu nisbesine pek yer verilmemektedir²⁸. Büyük bir ihtimalle Merzifon'da doğmuş olması dolayısıyla bu nisbeyi almış olan Molla Atufi'nin çok yönlü bir alim olduğu, günümüz kadar gelmiş olan eserlerinden²⁹ anlaşılmalıdır. Müderrislik yerine İstanbul camilerinde ders vermeyi ve vaaz etmeyi tercih eden Molla Atufi, 948/1541 yılında oturduğu Eyüp'te vefat etmiş ve evinin civarında defn edilmişti.

Yavuz Sultan Selim devri alimleri arasında Molla Bünyad b. Muhammed b. Ivaz b. Murad b. Osman er-Rumi el-Merzifoni'yi de anabiliriz. Fakat ne yazık ki kaynaklarda onun hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Merzifonlu olduğu nisbesinden anlaşılan Molla Bünyad'ın sadece *er-Risaletü'l-'Aşuriye* isimli bir risalesi vardır. (Ayasofya 1309)

26 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 308; ayrıca bk. Edirneli Mecdi Efendi, *Tercüme-i Şekaik-i numaniyye Hadaikü'ş-Şekaik*, 322.

27 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 416-417.

28 Taşköprülüzade de onun Merzifoni nisbesini zikretmez; Edirneli Mecdi'nin *eş-Şeka'ik* tercümesinde ise karşımıza Kastamonî nisbesiyle çıkar (Mecdi Efendi, *Tercüme-i Şekaik-i numaniyye Hadaikü'ş-Şekaik*, 41). Oysa bizzat kendisi, es-Sâgâni'nin *Meşarik el-envar en-Nebeviyyesi*'ne yaptığı şerhin sonunda tam adını "Hıdır b. Mahmud b. Ömer al-Merzifoni el-Atufi" olarak verir (Bk. Atufi, *Keşfü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 230), 522.

29 Bunlar arasında Atufi, *Keşfü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 230)[Müellif Hattı]; Atufi, *Keşfü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 994); Atufi, *Keşfü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 388); Atufi, *Keşfü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Valide Sultan, 64); *Mir 'at et-te'vil* (Atufi, *Mir 'at et-te'vil* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim, 215); *Şerh Kasidet el-Burde* (Atufi, *Şerh Kasidet el-Burde* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1309); *Haşiye ale'l-Keşşaf* (Atufi, *Haşiye ale'l-Keşşaf* (İstanbul: Atuf Efendi Kütüphanesi, 1542); *Akrabadin* (Atufi, *Akrabadin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi 1368) ve *Remz ed-Deka'ik fi ilm er-ru'ya* (Atufi, *Remz ed-Deka'ik fi ilm er-ru'ya* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3546), 182-184[derkenar] hatırlatılabilir. Onun hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Lütfi Çakan, "Atufi Hayreddin Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/99-100.

Molla Hafız Acem

Merzifon Medresesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde de (926- 974/1520-1566), değerli birçok müderrisin ders verdiği ve eserler kaleme aldığı bir eğitim ve öğretim müessesesi olmaya devam etmiştir. Bunların başında anmamız gereken Molla Hafız Acem (ö.957/155), Şah İsmail'in baskılarından kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve bu medresedeki görevi sırasında eserler de yazmıştı. Tam adı Hafızuddin Mehmed b. Ahmed b. Adil Paşa olan ve Molla Hafız diye de tanınan Hafız Acem, daha Tebriz'de iken ciddi bir öğrenim görmüştü. Anadolu'ya geldiğinde, Şiraz'da iken büyük kelim alimi Celaleddin ed-Devvânî'nin (908/1502) muhitinde tanınmış olduğu Amasyalı Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi'nin(ö.922/1516)³⁰ maiyetine katıldı ve kısa zamanda onun takdirini kazandı. Onu Fatih'in vefatından sonra II. Sultan Bayezid'e takdim eden Müeyyed-zade, kendisine Ankara Medresesi'ni aldı. Bu medresede bir taraftan ders verirken bir ay gibi kısa bir zamanda güzel hattıyla Sadruş-şeri'a³¹ yazarak okuttu. Daha sonra Merzifon Medresesi'ne geçen Molla Hafız Acem, bu iki yönlü çalışma temposunu burada da sürdürdü ; hem ders verdi hem de eserler yazdı.

Onun Merzifon Medresesi iken yazdığı eserlerin ilki, Arap dili belagatinde temel kaynaklardan biri olan *Miftah el-Ulûm*'a Seyyid Şerif'in yapmış olduğu şerhin bazı kısımları için kaleme aldığı bir haşiyeydi. Ancak o bu konuyu bir müddet sonra tekrar ele aldı. *Miftah el-Ulum*'un üçüncü bölümünü on beş gün içinde yazdı ve Seyyid Şerif'in *Miftah* şerhinden parçalar da alarak haşiyesini tamamladı. Daha önce Kırımlı Seyyid Ahmed de bu medresede iken belagatla ilgilenmiş ve Sa'deddin et-Teftazani'nin *el-Mutavvel* adlı eserine haşiye yazmıştı. Esasında her

30 Abdurrahman Efendi, Sultan II. Bayezid'in Amasya valiliği sırasında nişancıları olan Alaeddin Ali Çelebi'nin oğludur. Alaeddin Ali Çelebi, Kazeruniyye şeyhlerinden Müeyyed Çelebi'nin oğlu olduğu için Abdurrahman Efendi Müeyyed-zâde diye tanınmıştır. Abdurrahman Efendi, Yakut Paşa Zaviyesi şeyhi olan babasının sayesinde ciddi bir tahsil görmüştü. Babasının, Amasya valiliğine tayin edilen Şehzade Bayezid'in, yazışmalarında tuğrasını çeken nişancıları olması, Müeyyed-zade'nin Şehzade Bayezid'in yakınları arasına katılmasını sağlamıştı. Ancak bir müddet sonra, Şehzadenin içki ve eğlenceye alıştırılmasında Müeyyed-zade'nin de katkısı olduğu şeklinde, kendisini çekemeyenlerin Fatih Sultan Mehmed'e yaptıkları şikayet üzerine hakkında çıkarılan ferman Amasya'ya gelmeden önce Haleb'e kaçmak zorunda kaldı. Bir müddet sonra Şiraz'a gitti ve burada yedi yıl büyük kelim alimi Celaleddin ed-Devvani'nin (v.908-1502) derslerini takip etti. Fatih'in vefatından sonra Amasya'ya bir müddet sonra da İstanbul'a gelen Müeyyedzade, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği de yaptı. Müeyyedzade Abdurrahman Efendi'nin, Sultan II. Bayezid'in de iltifatlarına mazhar olan hocası ed-Devvani'nin eser ve görüşlerinin yaygınlaşmasında önemli rol oynadığı kabul edilir. Geniş bilgi için bk. Hasan Aksoy, "Âli Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/414-416; Harun Anay, "Devvani", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/257-262.

31 Sadruş-şeri'a esasında Ubeydullah b. Mes'ud'un (v.747/1346) lakabıdır. Ubeydullah b. Mes'ud, dedesi Burhanüş-şeri'a Mahmud'un, kendisi için yazdığı *Vikayet er-rivaye fi mesa'il el-Hidaye* adlı eseri şerh etmiş ve bu eser, müellifinin lakabıyla özdeşleşip Sadruş-şeri'a diye meşhur olmuştur. Sadruş-şeri'a Ubeydullah b. Mes'ud, adı geçen *Vikayet er-rivaye fi mesa'il el-Hidaye*'yi *en-Nukaye* adıyla ihtisar da etmiştir. Osmanlı medreselerinde de okutulan Sadruş-şeri'a'ya, içlerinde Molla Hafız Acem de olmak üzere pek çok alim tarafından haşiye yazılmıştır. Geniş bilgi için bk. Şükrü Özen, "Sadruşşeria", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/427-431.

iki âlimin haşiyelerinin temelinde es-Sekkakî'nin³² *Miftah el-ulum*³³ adlı eseri bulunmaktaydı. Kıvrımlı Seyyid Ahmed, sözü edilen bu *Miftah el-Ulum*'a Hatib-i Dimaşk diye tanınan el-Kazvinî'nin yaptığı telhisten hareket etmiş; bu telhise et-Teftazani'nin yaptığı *el-Mutavvel* adlı şerhe 856/1452 yılında *el-Muavvel* adında iki yüz varaklık bir haşiye yazmıştı. Altmış küsur yıl sonra bu medresede müderris olan Molla Hafız Acem, aynı konuyu biraz daha önceki safhasından hareketle işlemekteydi. Molla Hafız Acem Merzifon Medresesinde iken yazdığı bu haşiyeyi İstanbul'a geldiğinde Müeyyed-zade'ye arzetti. Sultan Selim Han Amasya'da kışlakta iken Molla Hafız Acem'i tanımış ve kendisini İstanbul'daki Eski Ali Paşa Medresesi'ne tayin etmişti. Molla Hafız Acem burada müderris iken *Haşiye ala şerh el-Mevâkıf*'ını³⁴ yazdı. Bu çalışmasında Seyyid şerif'in *el-Mevâkıf*'a yaptığı şerhteki müphem noktaları açıklıyordu. Onu daha sonra sırasıyla İznik, Sahn-ı Seman ve Ayasofya medreselerinde hoca olarak görüyoruz. Hafız Acem bu medreselerde bir taraftan ders verirken diğer taraftan eserler yazdı. Nitekim *Heyula*³⁵ risalesini İznik Medresesi'nde, *şerh-i Tecrid*'i³⁶ Sahn-ı Seman'da, *Medinetu'l-İlm*'i Ayasofya Medresesi'nde kaleme almıştı.³⁷

Hafız Acem Merzifon Medresesi'nde müderris iken değerli öğrenciler de yetiştirdi. Bunlar arasında bulunan şeyh Abdurrahman, Ata'ı'nın ifadesiyle "Merzifon'da Cemaleddin Efendi nam merd-i zu fûnûnun necl-i necibi ve mahdum-i³⁸ edibi olup şeyh-zade demekle malum bende ve azadedir"³⁹.

Kanuni Dönemindeki Diğer Merzifonlu Alimler

Kanuni Sultan Süleyman döneminin diğer Merzifonlu âlimlerini şöyle sıralayabiliriz:

Kutbeddin el-Merzifoni Sultan II. Bayezid devrinin meşhur âlimi ve şeyhülislamı Zenbilli Ali Efendi'nin (ö.932/1526) büyük ihtimalle son yıllarında muhitinde de bulunan Kutbeddin el-Merzifoni nisbesini herhalde bu beldede doğmuş olmasına borçludur. 935/1528 yılında vefat eden bu zat İznik, Davud Paşa (İstanbul) ve Trabzon Medreselerinde müderrislik yapmıştı⁴⁰.

32 es-Sekkakî nisbesiyle tanınan Siraceddin Yusuf b. Ebi Bekr Muhammed el-Hârizmi (v.626/1229), büyük bir dil alimi olup bilhassa Arap belagati konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır. Hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Sekkaki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/332-334.

33 *Miftah el-'Ulum*, es-Sekkaki'nin içinde sarf, nahiv ve belagati işlediği meşhur eseridir. Bu eserin bilhassa me'ânî edildiği üçüncü bölümü üzerinde şerh, haşiye, talik, ihtisar, nazm ve tagyir tarzında pek çok çalışma yapılmıştır. Geniş bilgi için bk. Katip Çelebi, *Keşf ez-zunun*, II, 1762-1767.

34 Bu haşiyesinin bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde bulunmaktadır (nr. 607). Molla Hafız Acem, *Haşiye ala şerh el-Mevâkıf* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 607).

35 Bu risalesinin bir nüshası şimdi Laleli Kütüphanesinde (nr.2513) bulunuyor. Molla Hafız Acem, *Heyula* (İstanbul: Laleli, 2513).

36 Bk. Taşköprülüzade, *eş-şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 450.

37 Bu risalesinin bir nüshası Veliyeddin Efendi Kütüphanesindedir. Molla Hafız Acem, *Medinetu'l-İlm* (İstanbul: Bayezit Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin, 3264), 94-102.

38 Hafız Acem'in hayatı ve eserleri üzerinde geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Akün, "Hafız-ı Acem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/80-83.

39 Bkz. Nevzade Atai, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti's-şekaik*, 82.

40 Bk. Taşköprülüzade, *eş-şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 484-485; Nevzade Atai, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti's-şekaik*, 479.

Onun özellikle Arapça ilimlerle fıkhıta geniş bilgisi olduğu, Sadru ş-Şerî‘a’nın *el-Vikaye* adlı esere yaptığı şerhin bazı bölümlerine ve Seyyid Şerif’in *el-Miftah*’a yaptığı şerhe talikatı⁴¹ olduğu da kaydedilir. Seyrek Muhyiddin (ö.947/1540) Tam adı Muhyiddin Muhammed el-Huseyni olan Zeyrek Muhyiddin Ankara civarındandı. Yusuf Germiyani, Seyyidi Muhammed Kocevi ve Birgivi-zade Muslihuddin Efendi’den okumuş, sonra da Aydınlı Bali Efendi’nin ders yardımcısı (muidi) olmuştu. Onun Ankara, Merzifon ve Tokat Medreselerinde müderrislik yaptığı kaydedilir. Merhum, Kanuni’nin oğlu şehzade Mehmed’in de hocalığını yapmış ve bu görevi sırasında vefat etmişti.⁴²

Edirne’li Mecdi Efendi onun, *el-Hidaye*’nin ve Sadru ş-şerî‘a’nın bazı bölümlerine yapmış olduğu talik türünden çalışmalarının müsvedde halinde kaldığını hatırlatır. Molla Zeyrek Muhyiddin kendi kasabasında bir mescid ile bir dar-ı talim de yaptırmıştır⁴³. Molla İbnu ş-Şeyh asıl adı Abdullah olan ve fakat İbnu’ş-Şeyh diye tanınan bu zatın babası, Zeyniyye tarikatının şeyhlerinden Taceddin’in halifesi idi. Boyabadlı bir aileden gelen İbnu’ş-Şeyh, Seyyidi Mahmud Kocevi ve Muhammed b. Hasan Samsuni’nin öğrencisi oldu.

Onun Merzifon Medresesi müderrisliği ile başlayan hocalığı, kaynakların kaydetmediği bazı medreselerde devam etmiş ve fakat çok geçmeden uzlet ve feragatı tercih ederek emekli olmuştu. İbnu ş-Şeyh’in çok yönlü bir âlim olduğu, özellikle Beyzavi tefsirinde geniş ve güvenilir bilgisi bulunduğu kaydedilir⁴⁴.

Şeyh-zade: Şeyh-zade’nin babası, yukarda da geçtiği üzere Sultan II. Bayezid devrinin (886-918/1481-1512) büyük alimlerinden Cemaleddin Efendi idi⁴⁵. Asıl adı Abdurrahman olan Şeyh-zade, Hafız Acem’den Merzifon Medresesindeki hocalığı sırasında ders almış, sonra da İznik Medresesi’nde Molla Karabağı’nin⁴⁶ ders muidi (yardımcısı) olmuştu. Karabağı’nin 942/1535 yılında vefatından sonra onu Cezeri Kasımpaşa medresesi’nde görmekteyiz.

Değerlendirme ve Sonuç

Yazımızda ele aldığımız bir buçuk asrı biraz aşan dönemde Merzifon’daki ilmi faaliyetleri, Merzifon Medresesi’nde ve daha sonra II. Murad devrinde (824-855/1421-1451) kurulan medresede öğretim üye ve yardımcıları, yani müderris, muîd ve danışmendler; medrese dışında da edipler, şairler ve mutasavvıflar gerçekleştirdi. Bu öğretim üye ve yardımcılarıyla edip ve mutasavvıfların sayısı hakkında kesin bir rakam veremiyoruz. Burada tabakat kitaplarındaki tertibe göre başarılı olanlar, yani öğretim ve eğitim faaliyetlerini arzu edilen şekilde gerçekleştirmiş olup bu faaliyetlerinin yanında eser de vermiş olanlar alındı.

41 Kutbeddin Merzifoni’nin anılan bu çalışmalarına yazma eser kütüphanelerinde rastlanılmadı.

42 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 501.

43 Bkz. *Hada’ik*, s.493. Bugün elimizde Zeyrek Muhyiddin’in oğlu Emrullah’ın istiâre konusunda bir risalesi (Kasidedicizade,nr.675(v.227-228)) ile bunun şerhi (Kılıç Ali Paşa 890 (1-127)) bulunmaktadır

44 Bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 514-515.

45 Nevzade Atai, *Hadaikü’l-hakaik fi tekmileti’ş-Şekaik*, 8.

46 Taşköprülüzâde’nin Kanuni Sultan Süleyman devri alimleri arasında ele aldığı (bk. Taşköprülüzade, *eş-Şekaik*, thk. Ahmet Suphi Furat, 457). Karabağı, tefsir ,hadis ve usul-i fıkıh gibi İslami ilimlerin yanında muhadarata dair *Calib es-Sürûr* adlı eseriyle de tanınır. Hayatı ve eserleri hakkında derli toplu bilgi için Ömer Mahir Alper, “Karabağı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/369.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Hediyyet el-Mühtedin* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi. 2237
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Hediyyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi. 1048
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Hediyyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi. 1010). 1-42.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Hediyyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Harput. 17.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Hediyyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Laleli. 1289.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Hediyyet el-Mühtedin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Reşid Efendi. 257.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Zahiret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Kasidecizade. 225.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Zahiret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih. 1607.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Zahiret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Hacı Selim Ağa. 305.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Zahiret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Kara Çelebizade. 106.
- Ahi Çelebi Yusuf b. Cüneyd. *Zahiret el-'Ukbâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Çelebi Abdullah. 99).
- Ahmed Subhi Furat. Fatih'in İltifatına Mazhar Olmuş Bir Âlim Kıvrımlı Seyyid Abdullah oğlu Ahmed (*Türk Dünyasına Bakışlar*. İstanbul 2003. s.263-266).
- Atufi. *Akrabadin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Bağdatlı Vehbi 1368)
- Atufi. *Haşiye ale'l-Keşşaf* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi. 1542)
- Atufi. *Keşşü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi. 230.
- Atufi. *Keşşü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi. 230)[Müellif Hattı]
- Atufi. *Keşşü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih. 994)
- Atufi. *Keşşü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Lala İsmail. 388)
- Atufi. *Keşşü'l-Meşarik fi şerhi Kitab Meşariki'l-Envar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Turhan Valide Sultan. 64)
- Atufi. *Mir'at et-te'vil* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Damad İbrahim. 215)
- Atufi. *Remz ed-Deka'ik fi ilm er-ru'ya* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi. 3546). 182-184[derkenar]
- Atufi. *şerh Kasidet el-Burde* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ayasofya. 1309)
- Berin Taşan. *Merzifonlu şeyh Abdürrahim Rumi* (İzmir: Hepileri Tipo Ofset. 1975).
- Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Cami. *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* (İstanbul: Marifet Yayınları. 1980).
- Edirneli Mecdî Efendi. *Tercüme-i şekaik-i Numaniyye Hadaikü'ş-şekaik* (İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire. 1269).
- Hafız Acem. *Heyula* (İstanbul: Laleli. 2513).
- Harun Anay. "Devvani". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 1994). 9/257-262.

- Hasan Aksoy. "Âli Mustafa Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 1989). 2/414-416
- İsmail Durmuş. "Sekkaki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 2009). 36/332-334.
- İsmail Lütü Çakan. "Atufi Hayreddin Hızır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 1991). 4/99-100.
- Kefevi. *Ketâ'ibu A'lâmi'l-ahyâr min fukahâ mezheb'in-Nu'man el-Muhtar* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Halet Efendi. 630)
- Molla Ahi Yusuf. *Zübdet et-Ta'rifat* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Perteniyal. 1054.
- Molla Ahi Yusuf. *Zübdet et-Ta'rifat* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Tahir Ağa Tekke. 723.
- Molla Ahi Yusuf. *Zübdet et-Ta'rifat* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Tırnovalı. 1673.
- Molla Hafız Acem. *Haşiyetü ala Şerh el-Mevâkıf* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi. 607).
- Molla Hafız Acem. *Medinetu'l-İlm* (İstanbul: Bayezit Devlet Kütüphanesi. Veliyüddin. 3264). 94-102.
- Nevizade Atai. *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti 'ş-Şekaik* (İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Ömer Faruk Akün. "Hafız-ı Acem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 1997). 15/80-83.
- Ömer Mahir Alper. "Karabagi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 2001). 24/369.
- Richard Gramlich. *Die Gaben der Erkenntnisse des Umar as-Suhrawardi (Awarif al-Ma'arif)* (Freiburg: Freiburger Islamstudien. 1978).
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Hamidiye. 1251)
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Turhan Hatice Sultan. nr.285)
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Carullah. 1772)
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Carullah. 1773)
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Yeni Cami. 1026)
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *el-Muavvel* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ayasofya. 4375)
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *Haşiyetü'l-Kırımı Ala't-Telvih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Şehid Ali Paşa. 619).
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *Haşiyetü'l-Kırımı Ala't-Telvih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Bağdatlı Vehbi Efendi. 352).
- Seyyid Abdullah b. Ahmed. *Haşiyetü'l-Kırımı Ala't-Telvih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Carullah. 456)
- Şehabeddin es-Sühreverdî. *İ'lam al-Hüdâ* (Berlin: Berlin Kütüphanesi. 1742)
- Şehabeddin es-Sühreverdî. *İ'lam al-Hüdâ* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi. Veliyüddin Efendi. 1796)
- Şükrü Özen. "Sadruşşeria". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 2008). 35/427-431.
- Taşköprülüzade. *eş-Şekaik en-Nu'maniyye*. thk. Ahmet Suphi Furat (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 1985).
- Zeyneddin el-Hafî. *Vesâyâ-yi Kudsiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Amcazâde Hüseyin Pasa. 295)
- Zeyneddin el-Hafî. *Vesâyâ-yi Kudsiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Aşir Efendi. 432)

